

УДК 821.162.1-992.09:(437.1/.2)

ОБРАЗ КРАЇНИ-СУСІДА ТА ПРОБЛЕМИ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ У ТРЕВЕЛОЗІ М. ЩИГЕЛА „ЗРОБИ СОБІ РАЙ”

Олеся Анатоліївна Калинюшко

orcid.org/0000-0002-7844-2437

olesia94@ukr.net

Аспірантка

*Кафедра теорії літератури та зарубіжної літератури
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Просп. Волі, 13, 43000, м. Луцьк, Україна*

Анотація. Здійснено імагологічний аналіз тревелога М. Щигела „Зроби собі рай”. Досліджено зв’язок між жанровою формою твору та образом героя-оповідача, який приміряє на себе ролі героя-репортера та героя-мандрівника. Проаналізовано, як зіткнення із простором ментально близького Іншого відбилось на ідентичності героя. Акцентовано на різномірності взаємин героя із близькими йому націями чехів, українців та росіян. Українці та росіяни однозначно маркуються героєм-оповідачем як вороги, ставлення ж героя до чехів амбівалентне. Оповідач позиціонує себе чехофілом, він репрезентує ксенофільський гетерообраз чехів із метою вивищити свою батьківщину через приязне ставлення до більш цивілізаційно розвиненої країни.

Ключові слова. Маріуш Щигел, „Зроби собі рай”, тревелог, гетерообраз, ідентичність, герой-мандрівець, герой-репортер.

Вирушаючи в мандри, постмодерний герой рухається назустріч своєму „Я”, адже, занурюючись у культуру чужого народу, краще усвідомлює особливості своєї нації та свою включеність у неї. І. Забіяка підкреслює: „Література є одним із способів пошуку людиною себе, тобто своєї ідентичності. Це досвід діалогу з Іншими, приміряння їх масок на себе, впізнавання себе у комусь <...>, пізнання Іншого, спроби його зрозуміти й прийняти” [5, с. 216]. Слушним вважаємо зауваження В. Топорова: народження „етнічного” Я майже неминуче передбачає відкриття

Іншого, яким постає насамперед найближчий сусід в „етносі” [7, с. 8].

О. Вознюк наголошує, що сприймання близьких та расово далеких культур відрізняється, оскільки споріднені народи мають спільну культурну основу, тому взаємне сприйняття цих культур відбувається без помилкового розуміння Іншого. На думку дослідниці, сприйняття Іншого, яке проходить на ґрунті далеких культур, вимагає особливо ретельного вивчення культурних цінностей та способу їх розуміння власне Іншим, а тому відзначається складністю [3, с. 62]. Їй опонує О. Погребняк, зазначаючи, що уважне прочитання художніх творів окремих слов'янських літератур, зокрема польської та чеської, а також ширшого соціально-культурного контексту рецепції України в сучасному слов'янському світі, зокрема в Чехії, переконливо доводить хибність тези про начебто простіше розуміння Іншого на тлі „взаємного сприйняття” „близькоспоріднених культур” [6, с. 172]. Причина різної оцінки ситуації дослідниками полягає, очевидно, в тому, що, за слушною заувагою В. Будного, „зі зміною політичних обставин може змінюватися образ країни” [1, с. 56]. Цитуючи Дж. Лірсена, компаративіст акцентує:

...стереотипи можуть бути позитивними або негативними залежно від політичних обставин і позиції автора: країни, які становлять загрозу в політичній чи економічній конкуренції, описуються в негативному освітленні, що зумовлює ксенофобію, а країни, котрі не становлять жодної загрози, зображуються у привабливому освітленні, що породжує екзотизм та ксенофілію [1, с. 56].

Сучасна літературна рецепція взаємин між спорідненими етносами, зокрема зображена у творах проблема залежності особи від національних стереотипів – питання недостатньо досліджене. Мета нашої роботи – імагологічний аналіз тревелога сучасного польського письменника Маріуша Щигела „Зроби собі рай”.

М. Щигел є знаним у Польщі чехофілом, і це підтверджують його твори „Готтленд” (2006) та „Зроби собі рай” (2010). Останній у жанровому плані коливається між портретним нарисом, мемуарами та тревелогом. Книгу можна визначити як портретний нарис, оскільки письменник оповідає про Чехію, не лише акцентуючи на

пристрастях народу, його чеснотах та пороках, а й знайомлячи читача з долями визначних чехів. Віднаходимо у творі також елементи жанру мемуарів. Автор ставить за мету відобразити, чим живе сучасна Чехія, втім, оповідаючи про її культурних героїв, він вдається до осмислення їх минулого, прагне простежити, як певні історичні події відбилися на становленні „зіркових” постатей та формуванні сучасного образу нації зокрема, адже попри те, що „чехи у своєму національному гімні співають лише про те, що їхній край – це рай” [8, с. 308], їхній шлях не був безхмарним: „Ми породжуємо дітей для пекла” [8, с. 21], – так характеризував Чехословаччину після советської окупації Егон Бонді. „Зроби собі рай” – це тревелог, хоч тут відсутнє традиційне для жанру структурування сюжету мандрів, який, однак, присутній на імпліцитному рівні. Твір складається із низки репортажів, які розкривають менталітет чехів та об’єднані фігурою поляка-розповідача – своєрідного alter ego автора. Зі змісту довідуємося, що Чехія захоплює його ось уже десять років, відколи він вперше туди приїхав. Тобто у книзі репрезентовано сприймання краю з позиції культурного Іншого, що є однією з головних особливостей тревелога.

Крім польсько-чеських етноімагологічних взаємин, у творі спорадично йдеться про етнообрази українців та росіян у рецепції чехів і поляків. Етнообраз українців у свідомості як чехів, так і головного героя негативний. За статистикою, українська національна меншина Чехії посідає перше місце за кількістю членів, перевищуючи чисельність словацької, в’єтнамської та російської меншин [10]. Для чехів, як і для поляків, українці – це дешева робоча сила і, відповідно, причина знецінення людських ресурсів у країні, зниження добробуту простих громадян. Саме тому, очевидно, один із чехів, з якими спілкується герой-оповідач, запевняє його: „Я знаю, що до поляків ми ставимся дуже позитивно, гірше до українців” [8, с. 200]. У перцепції ж героя-поляка українці, як і росіяни, постають ворогами, причому його уявлення про сусідів базується на польських стереотипах, які сформувались історично. Герой зауважує: „...відомо, що майже кожна польська родина має трагічний досвід із росіянами або українцями” [8, с. 218]. Гетерообраз українців склався у свідомості

героя-мандрівника ще в дитячі роки. Слухаючи мамину казку про події, відомі в історії як „Волинська різня”, він зображає українців як тих, хто жорстоко розправився над його дідусем. Підрісши, герой дізнається нові жахливі відомості, які „дитині не можна було розповідати” [8, с. 217], про ту подію, що ще більше сприяє утвердженню негативного образу сусідів у його свідомості. Він провадить:

Я знаю, що вони зняли йому шкіру з рук. Це тоді називалося „зробити рукавички”. Я знаю, що вони також убили бабусиноного брата і дружину, яка вхопила на руки немовля і сказала, що чоловіка не залишить. Цю дитину, як розповідає мама, їй запхали назад у лоно [8, с. 218].

Автор (незалежно від того, якої він національності), знічев’я, „між іншим”, вставляючи відверто жахливі „спогади” у твір, який за загальним настроєм різко контрастує з ними і який не має на меті документального зображення неоднозначних історичних подій, вочевидь маніпулює свідомістю читачів і посилює ксенофобські настрої по відношенню до народу-сусіда. Тож така позиція не видається відповідальною. Образ росіян асоціюється в героя з польськими національними трагедіями, які відбулися в Катині. Отже обидва народи викликають у героя однозначні емоції неприйняття, які він черпає з історично сформованих стереотипів про країн-сусідів; стереотипи чехів про українців, імовірно, складаються на основі сучасних взаємин між народами.

Чехія для героя М. Щигела – країна, близька по духу. Свій інтерес до неї він пояснює як недооціненістю чеської культури поляками, так і особливим внутрішнім потягом. Сам М. Щигел зауважує, що, пишучи про чехів – „таких кафківсько-орвеллівських типів”, – насправді пише про себе, а також пригадує, що, натрапивши одного разу на Гітлерове порівняння чеського народу з „велосипедистом, який має похилену голову, але продовжує тиснути на педалі, задумався над тим і дійшов висновку, що є крипто чехом” [12]. Очевидно, письменника чехи приваблюють своєю миролюбністю та неконфліктністю, що відбилось, зокрема, у стратегії поведінки країни в другій світовій війні, водночас він захоплюється їхнім почуттям національної свідомості, яке вони

продемонстрували під час Празької весни 1968 р. „Чехи – затяті пацифісти, але це не означає, що їм бракує честі” [8, с. 92], – підкреслює оповідач.

Протагоніст усвідомлює, що чехи та поляки дуже відрізняються одні від одних. Проте його любов до Чехії не є показником його нелюбові до Польщі. Він визнає що є „людиною, яка повсякчас хронічно незадоволена Польщею” [8, с. 213], але додає: „...хоч і вважаю, що моє незадоволення – форма любові до Вітчизни” [8, с. 212]. Більше того, саме спілкування з чехами додає герою відчуття єдності зі своєю нацією та сприяє кращому розумінню ним свого народу. Польська трагедія, в якій загинув президент Лех Качинський, послужила поштовхом до утвердження мандрівцем своєї ідентичності. Низка повідомлень від знайомих і подекуди навіть незнайомих чехів, де вони висловлювали свої співчуття герою як представнику народу, якого спіткало лихо, наблизили його до батьківщини. „Вони пояснили мені, звідки я” [8, с. 212], – наголошує подорожанин. Герой-оповідач М. Щигела оприявнює собою архетипну модель подорожанина, оскільки зіткнення з культурою сусіда виводить його на новий щабель самоусвідомлення. Попри артикулювання своєї схожості з чехами, герой-мандрівник, опинившись у ролі адресата співчутливих меседжів від знайомих чехів, усвідомлює межу, яка їх відділяє й зумовлює їхню інакшість. Таким чином, спостерігаємо переродження героя-оповідача через ініціацію простором Чехії з особистості з нечіткою національною ідентичністю в індивіда, свідомого свого походження.

Т. Будревіч, порівнюючи польську романтичну та реалістичну подорожню літературу, вказує, що однією з концептуальних відмінностей між ними є концепції героїв-мандрівців, різниця в образах яких зумовлена, насамперед, специфікою простору, який постає об'єктом їх рецепції. Він зауважує, що

екзотичні подорожі описували світ, що сприймає біла людина, європеець, патерналіст, християнин і колонізатор, який шукає можливості економічної експансії, а подорожі європейські – світ, що пізнається поляком, членом народу, який стоїть нижче із точки зору господарсько-цивілізаційної, зникаючим від почуття втрати державності [9, с. 548].

Вважаємо, що залежність образу мандрівця від особливостей краю, яким він подорожує, актуальна й для сучасної польської літератури. Проте варто зазначити, що польський народ, як і український, підпадає під визначення Т. Гундорової про так звані „не вповні «європейські народи»” [4, с. 6]. Європейськими країнами в баченні поляків постають, насамперед, країни Європи, які географічно розташовуються західніше від Польщі. Причина умовної диференціації поляками Європи криється в їхній невпевненості у власній європейськості. Отож, мандрівця-поляка, який постає „членом народу, що стоїть нижче із точки зору господарсько-цивілізаційної...” [9, с. 548], віднаходимо, завперш, у літературному відображенні мандрів поляка країнами, які мисляться ним як власне європейські, а в подорожах поляка країнами Східної Європи частково реалізується модель мандрівника доби романтизму.

Чехія займає особливе місце на шкалі симпатії поляків, хоч географічно і належить до Східної Європи. Натомість самі чехи, за Щигелом, більш холодні у ставленні до польської нації. На думку М. Дембицького, причина розбіжності в позиціях, які займають поляки та чехи у взаємній перцепції, базується на тому, що, попри спільне тяжіння до Заходу, чехи, на думку своїх північних сусідів, мають якості, які дозволяють їм піднятися понад „німбом Заходу”, поляки ж в очах чехів таких ознак переважно не мають [11, с. 79].

Герой-оповідач М. Щигела не приховує своєї любові до Чехії та її культури, що відчитуємо в його захоплених висловлюваннях про цю країну: „Вона – немов десерт, немов збиті вершки, немов шоколадна глазур, проти якої неможливо встояти” [8, с. 2]. Утім, він розгортає оповідь, зображаючи чехів у критичному світлі, вочевидь підсвідомо намагаючись реабілітувати польський народ. Герой-оповідач припускає, що чехи симпатичні полякам, тому що, як казав Оскар Вайлд, „найбільше нам не подобаються люди, котрі мають такі самі недоліки, як і ми” [8, с. 4], а чехи – це „народ, який має абсолютно інші недоліки” [8, с. 4]. Важливо, що вади чехів, як і їхні плюси, оповідач визначає через зіставлення національних характерів чехів і поляків. Так, як ваду репрезентує оповідач атеїзм чехів, протиставляючи його побожності поляків, прагматизм чехів порівнює з ідеалізмом та містицизмом своїх співвітчизників,

веселість чехів – із зацикленістю поляків на стражданнях та національних трагедіях.

Етноцентризм у сприйманні світу вбачаємо також в авторовому прагненні не переступити тонку межу між чехофільством та ідеалізацією сусідів. Оповідач переповідає цікаві ситуації, які спостерігали він та його знайомі, перебуваючи в Чехії, а саме про пана, який годував пивною піною свого пса, про продавчиню в пекарні, яка більше десяти хвилин розмовляла по телефону, зібравши довжелезну чергу, втім не почула ні слова обурення на свою адресу, про наліпку на пісуарі (на станції метро „Площа Республіки” у Празі), на якій „виднівся напис: культивуйте випадкову доброзичливість і добрі справи, позбавлені сенсу” [8, с. 3] та ін., та задається питанням: „Чи ще десь у світі існує якась група іноземців, яка колекціонує схожі, невловні речі про Польщу?” [8, с. 3]. Як бачимо, герой-оповідач усвідомлює, що захоплення поляків Чехією суб’єктивне і заслуговує на нього не більше, ніж його рідна країна.

Центральною темою твору поряд із висвітленням політичного дискурсу та сексуальної тематики постає тема Бога та релігії. Ведучи оповідь про митців, які не бояться порушувати так звані забороненні теми, М. Щигел указує на постмодерністське мислення чехів, оскільки постмодернізм репрезентує людину як духовно-тілесну єдність, відмовляючись від „будь-якої ієрархії – божественної, владної чи статевої” [8, с. 45]. У Польщі ж подібне неможливе, що пояснюється надмірною релігійністю поляків та їхньою консервативністю. Чехія приваблює героя-оповідача, адже в такій державі є місце для самовираження особистості.

Під час радянської окупації чехи-митці вдавалися до революційних тем як способу висловити своєї незгоди з радянською системою. Відомим чеським нонконформістом тих часів постає, зокрема, Егон Бонді – представник течії фекалізму, чиї „вірші про те, як він сам говорив, що СРСР – це фашистський режим” [8, с. 12]. Після здобуття ж Чехією незалежності зацікавлення авторів та аудиторії такою тематикою відбиває їхнє прагнення охарактеризувати Чехію як вільну від заборон та стереотипів нетоталітарну державу. Як зауважує О. Вербицька, завдання постмодерної людини – „здійснити власний, а не нав’язаний

кимось, вибір, утвердити і реалізувати самобутність, уникаючи тоталітаризму і плекаючи творчу свободу” [8, с. 50]. Пориваючи з поняттям „табуйованих тем”, чехи оприявнюють постмодерністський рівень своєї свідомості. М. Щигел згадує, зокрема, імена найвідомішого чеського скульптора Давіда Черного, якого називає „чеським дратівником”, адже його роботи шокують як подачею, так і змістовим наповненням, Наталії Коцабової, яка у віці 19 років написала роман „Монарх Абсент”, в якому Бог „кожного принижує, ненавидить, кривдить, потім вимагає від нього оргазму” [8, с. 131], письменника Адама Георгієва із Праги, якого автор називає „поетом Христа” та „письменником сексу без гальм” [8, с. 133], Галини Павловської – чеської письменниці, „справжніми героями” бестселерів якої є „тіло та бюст” [8, с. 223]. Свободу в культурному просторі країни підтверджує також популярність комікса „Зелений Рауль”, який „для опису суспільного та політичного життя <...> часто використовує католицькі й еротичні символи” [8, с. 125].

Нонконформізм, незакомплексованість чехів у мистецтві відрізняє їх від консервативних поміркованих поляків. Оповідач наголошує на цих відмінностях у менталітеті країн-сусідів протягом усього твору. Проте реципієнту важко простежити його суб’єктивне ставлення до зображуваного, адже герой позиціонує себе як репортер. Місія репортера зобов’язує його бути неупередженим та безпристрасним, жанр же тревелога, навпаки, передбачає максимальну присутність образу оповідача, його оцінок та вражень від країни, якою він мандрує, чим пояснюємо наявність у творі двох типів наратора в образі єдиного героя-оповідача: наратора-суб’єкта та наратора-об’єкта оповіді, які уособлюють собою ролі оповідача-репортера й оповідача-мандрівника.

Оповідач-репортер скрупульозно досліджує та висвітлює особливості світогляду, звичаїв і традицій чехів, перекожуючи свою оповідь аналізом історичних фактів, переказами відомостей, почерпнутих із преси або ж літературі, результатами соціологічних опитувань та інтерв’ю. Репортер-оповідач постає споглядачем, хоч і описує Чехію зсередини. Іншою ж роллю, яку приміряє на себе автор, є роль мандрівця-оповідача, який ділиться знаннями та емоціями, здобутими ним самостійно під час перебування в Чехії. Зазначимо, що присутність саме цього типу оповідача дозволяє

розглядати твір як тревелог. Роль наратора приміряють на себе також пересічні чехи, зауваження яких, на відміну від роздумів чільного героя-оповідача, напрочуд відверті й категоричні. Цей прийом автор застосував, очевидно, не лише, щоб забезпечити двосторонню перспективу зображення, а й із метою суб'єктивізації оповіді. Герой-оповідач акцентує на індивідуалізмі чехів та колективізмі як національній особливості поляків, зауважуючи: Чехія – „відсутня частина нашої індивідуальності” [8, с. 2]. Значно різкіше звучить ця ж думка, сформульована чехом:

Чехи – великі індивідуалісти. Наприклад, на відміну від поляків, які є стадними істотами та рабами звичаїв і традицій. Із рабського стану поляка за жодні гроші не викупиш. <...>. Там усе підлаштовують під людей, а ми робимо для себе [8, с. 293].

Загалом протагоніст досить обережний у висловлюваннях, які стосуються слабких сторін як чехів, так і своїх співвітчизників. Як поляк він дозволяє собі іронічні зауваги щодо зацикленості своїх земляків на стражданнях та національних трагедіях, які мали би вивищувати їх над іншими народами. „Зрештою, вже чуються голоси: «Ніхто так не вмє страждати, як ми»” [8, с. 216], – провадить він. Проте, що важливо, він не дозволяє собі критичних висловлювань щодо чеських звичаїв, неприйнятних чи незрозумілих йому як представникові Чужого. Наприклад, хоч герой М. Щигела й розділяє традиційну польську релігійність, він не засуджує чехів через їхні атеїстичні погляди. Як репортер, герой-оповідач намагається досконало вивчити ситуацію, зрозуміти причину цього явища: він звертається до чеської історії та пояснює неприязнь чехів до католицької церкви з ворожістю церкви до Яна Гуса, конфліктом чехів із Габсбургами, які нав'язали чехам-протестантам католицизм і повоєнний комунізм; намагається збагнути цю особливість чехів, оприявнивши результати їх інтерв'ювання польськими католиками. Переповідаючи про своє паломництво до міста Брно, куди герой вирушає, аби долучитися до урочистостей, присвячених душпастирському візиту Бенедикта XVI, він постає в іпостасі героя-подорожанина. Оповідач не приховує свого здивування та розчарування, викликаного байдужістю місцевих мешканців до

події. Утім він знову-таки утримується від формування образливих ярликів і навіть згадує життєве кредо письменника Павла Когоута, за яким

письменник має бачити не лише вчинок людини, про яку пише. Письменник має бачити життя цієї людини за двадцять років до і за двадцять років після нього. Він мусить бачити його прадідів, дідів, батьків, дітей, онуків і правнуків. Мусить бачити його перед народженням і після його смерті. Тоді він усе зрозуміє [8, с. 39].

Мета оповідача-репортера, як і другої іпостасі оповідача, тобто, – героя-мандрівця, – не лише зафіксувати, якою постає сучасна Чехія та чехи, а й збагнути, що стало причиною формування наявних порядків, переконань та упереджень у суспільстві.

Герой-оповідач, попри педантичний підхід у виписуванні образу чехів, є іроністом. Він грає з реципієнтом, іронізуючи як над предметом оповіді (над самосвідомістю поляків та чехів, над ставленням поляків до чехів та своїм ставленням до чехів), так і над самою оповіддю: оповідач то від Я-оповіді переходить до розповіді від третьої особи в репортажі про зустріч чеського скульптора Давіда Черного з деяким поляком, в якому читач пізнає самого оповідача, то звертається до реципієнта, аби акцентувати на неповноті свого твору, та фіксує перелік тем і сюжетів, які не зобразив.

Любов героя до Чехії, крім суб'єктивної прихильності до нації, базується на почутті провини, яку він відчуває, визнаючи себе відповідальним за дії своїх співвітчизників, які в серпні 1968 підтримали Радянський Союз та у складі п'яти армій Варшавського договору вторглися на територію Чехословаччини: „Упродовж наступних років кілька разів я казав своїм чеським знайомим, що мені страшенно соромно, що поляки на боці советів у шістдесят восьмому...” [8, с. 93]. Побоювання героя бути сприйнятим чехами холодно небезпідставні, оскільки йому відомий факт видання у Градці Кралове настінного календаря зі світлинами міста у важливі історичні моменти, на якому, крім гітлерівської окупації, присутнє також фото з підписом „Польська окупація 1968”, а також польки, якій робив закиди за 1968 рік дід чоловіка на її ж весіллі.

Отже, герой усвідомлює, що чехи подекуди відчують неприязнь до поляків, пам'ятаючи колишні образи. Утім, люб'язність чехів, з якими герой знайомий особисто, перешкоджає формуванню оповідачем цілісної картини, яка відобразила б ставлення чехів до поляків, що підштовхує його до оцінки свого становища в Чехії через аналіз відомої йому моделі взаємин між народами, яку умовно можна означити як „росіянин у Польщі”:

Росіяни у Варшаві та росіяни у Празі – це дві різні картини. Росіянин у Празі не приховує, що він росіянин. <...>. У Варшаві не чути було росіян, хоч вони тут живуть. Вони розмовляють тихо, підвищити голос дозволяють собі лише в готелях або орендованих кімнатах. Про те, щоб росіянин поведився вільно в кав'ярні, немає й мови. Він роззирається навсібіч, намагається не звертати на себе уваги. Він просто відчуває нашу неприязнь. Неприязнь колишнього раба, адже цілими століттями вони нас окупували [8, с. 217].

Оповідач пригадує: „Коли у віці тридцяти чотирьох років я вперше приїхав до цієї країни, я думав, чи у ХХІ столітті чехи пам'ятають окупацію поляків так само, як поляки пам'ятають усе, що робили росіяни” [8, с. 92].

Міркування героя про становище росіян у його країні відзначаються співчуттям та розумінням до „ворогів” свого народу, оскільки, оповідаючи про них, він оцінює їхнє становище як і з погляду поляка, який приховує образу на росіян, так і з позиції поляка, який постає об'єктом неприязні чеського народу. Зокрема, про співвіднесення себе з росіянами свідчить героєве прагнення зрозуміти почуття росіян, які опинилися на маргінесі симпатії поляків, й акцентувати на спільностях національного характеру польського та російського етносів: „А оскільки наші народи дуже схожі, бо й росіяни, й поляки дуже чутливі, думаю, те, що вони до нас відчувають, варто назвати пораненими почуттями” [8, с. 217].

Спілкуючись із жителькою Чехії, яка у своєму монолозі від звинувачень у недобропорядності одного польського священика перейшла до образ польської нації загалом, герой поводитьсь подібно до зацькованих росіян у Польщі.

Звісна річ, я не антисемітка якась чи щось таке, щоб не любити поляків, – жаліється жінка, – але скажіть мені, чому коли у світі десь утворюється дірка, її одразу ж заповнюють поляки? Що це за народ такий? <...>. Чи це нормально, що народ не всидить спокійно на місці? [8, с. 180].

Вислухавши зауваження жінки, герой-оповідач вирішує приховати своє походження та воліє залишитися в її очах словаком, якого вона помилково в ньому розгледіла.

Отже, знайомство героя-оповідача з країною сусіда відзначається етноцентризмом, попри культурну спорідненість Польщі та Чехії. Втім, хоча герой і розпочинає своє знайомство із Чехією, зіставляючи чехів із поляками як зразковою нацією, суб'єктивні умовиводи поляків про „сусіда” та особисті, сформовані у мандрах, піддає цензурі. Герой-оповідач майстерно перетворюється з героя-мандрівця, який складає свої враження про країну, посилаючись на власний досвід її відкриття, у героя-репортера – споглядача, сумлінного соціолога та історика, який пізнає Чехію раціонально. Вміло маневруючи між цими ролями, герой відходить від стереотипного підходу до знайомства з Іншим, відштовхуючись у подорожі „сусідським” краєм від фактів із історії чехів, особливостей їхнього культурного життя та не випускаючи з поля зору автообраз нації „сусіда”. Тож мандрівка простором країни сусіда (тут: Чехії) стає способом його глибшого розуміння, як і національного самоусвідомлення, що, власне, і демонструє тревелог. Натомість за давніми польськими стереотипами щодо українців, означені у книзі М. Щигела „Зроби собі рай” фрагментарно, не „перевірені” очима мандрівника і репортера. Відтак негативні стереотипи залишаються основним джерелом формування гетерообразу.

1. Будний В. Розгадка чарів Цірцеї : національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології / Василь Будний // Слово і час. – 2007. – № 3. – С. 52–63.
2. Вербицька О. Трансформація концепту суб'єкта у контексті постмодернізму / Ольга Вербицька // Вісник Львівського університету. Сер. : Філософія. – Львів : Львівський національний університет імені І. Франка, 2010. – Вип. 13. – С. 45–52.

3. *Вознюк О.* Стереотип як чинник формування візії Іншого / Ольга Вознюк // Антропологія літератури : комунікація, мова, тілесність. – Вип. 25. – Тернопіль, 2008. – С. 171–178.
4. *Гундорова Т.* Меланхолія по дорозі в Рим, або Дискурс українського окциденталізму / Тамара Гундорова // Європейська меланхолія. Дискурс українського окциденталізму / за ред. Т. І. Гундорової. – Київ : ВД „Стилос”, 2008. – С. 5–44
5. *Забіяка І.* Імагологічний аспект вивчення сучасної чеської та української літератур / Ірина Забіяка // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. – 2013. – Вип. 21. – С. 213–219.
6. *Погребняк О.* Образ України в сучасній чеській прозі / Олена Погребняк // Літературознавчі судії. – 2013. – Вип. 37 (2). – С. 171–178.
7. *Топоров В.* Образ соседа в становлении этнического самосознания (руско-литовская перспектива) / Владимир Топоров // Славяне и их соседи. Вып. 2. Этнопсихологический стереотип в средние века. – Москва, 1990. – С. 4–14.
8. *Щигел М.* Зроби собі рай / Маріуш Щигел. – Київ : Темпора, 2011. – 324 с.
9. *Budrewich T.* Kodex polaka w podróży / Tadeusz Budrewich // Podróż i literatura: 1864 – 1941 / pod red. nauk. E. Ihnatowich. – Warszawa : Wydział polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2008. – S. 548 – 563.
10. Český Statistický Úřad [Elektronické zdroje]. – Přístupový režim : [https://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/engt/8200578577/\\$File/c01t01.pdf](https://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/engt/8200578577/$File/c01t01.pdf).
11. *Dębicki M.* Sympatia i stereotypy Czechów wobec Polaków. Dynamika i uwarunkowania zjawisk / Marcin Dębicki // Pogranicze – Sąsiedztwo – Stereotypy. Przypadek polsko-czeskich relacji wraz z francusko-niemieckim case study / pod red. A. Kasperka. – Cieszyn-Katowice : PAN Oddział w Katowicach, Stowarzyszenie Rozwoju I Współpracy Regionalnej „Olza”, 2012. – S. 76 – 96.
12. Mariusz Szczygiel [Zasób elektroniczny] // Culture.pl. – Tryb dostępu : <http://culture.pl/pl/tworca/mariusz-szczygiel>.

ОБРАЗ СТРАНЫ-СОСЕДА И ПРОБЛЕМЫ САМОИДЕНТИФИКАЦИИ В ТРАВЕЛОГЕ М. ЩИГЕЛА „СДЕЛАЙ СЕБЕ РАЙ”

Олеся Анатольевна Калинюшко

orcid.org/0000-0002-7844-2437

olesia94@ukr.net

Аспирантка

Кафедра теории литературы и зарубежной литературы

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

Просп. Воли, 13, 43000, г. Луцк, Украина

Аннотация. Осуществлен имагологический анализ травелога „Сделай себе рай”. Исследована взаимосвязь между жанровой формой сочинения и образом героя-рассказчика, примеряющего на себя роли героя-репортёра и героя-путешественника. Проанализировано, каким образом соприкосновение с пространством ментально близкого Другого отобразилось на идентичности героя. Акцентировано на неоднородности взаимоотношений героя с близкими ему нациями чехов, украинцев и русских. Украинцы и русские однозначно маркируются героем-рассказчиком как враги, отношение же героя к чехам амбивалентное. Рассказчик позиционирует себя чехофилом, он репрезентирует ксенофильский гетерообраз чехов с целью возвысить свою родину путем утверждения дружеского отношения к стране более цивилизованно развитой.

Ключевые слова: Мариуш Щигел, „Сделай себе рай”, травелог, гетерообраз, идентичность, герой-путешественник, герой-репортёр.

THE IMAGE OF NEIGHBOURING COUNTRY AND SELFIDENTIFICATION ISSUES IN “MAKE YOUR OWN PARADISE” BY M. SHCHYGEL

Olesia Kalyniushko

orcid.org/0000-0002-7844-2437

olesia94@ukr.net

*The Department of the Theory of Literature and Foreign Literature
Lesia Ukrainka Eastern European National University
13 Voli Avenue, 43000, Lutsk, Ukraine*

Abstract. An article analyses M. Shchysel’s travelogue “Make Your Own Paradise” from the imagological viewpoint. Czech Republic occupies a special place on the sympathy scale among the Polish, even though, geographically it belongs to Eastern Europe and Czechs in return are much more restrained about the Polish people. Despite the narrator’s genuine delight about the Czech Republic, he unwraps the story, depicting Czechs critically, and subconsciously trying to rehabilitate the people of Poland uncertain in their European identity. It is important for the author to define both pros and cons of the Czech national identity, comparing them with the specificity of Polish nature, and thus demonstrating the ethnocentrism of his love for the Czech Republic. Traveller’s discovery of the country, which typically takes highest levels of the Polish sympathy scale, through the prism of the national values demonstrates his inner need (as the representative of “Not-Enough-European” country) to enhance its status having compared it with the country, which is higher appreciated by Poles than any of Western European countries. Another reason of character’s attention to the Czech Republic consists in

his national guilty conscience that he shares with his nation, recognizing himself responsible for actions of his compatriots who supported the Soviet Union in August in 1968 and invaded Czechoslovakia as the part of five armies of the Warsaw Pact. Hence, getting to know the Czech Republic traveller of M. Shchygel's travelogue "Make Your Own Paradise" states his Polish identity by means of comparing and analysing the specificity of Polish and Czech national characters. He calls himself a Czechophil, although he sets aside idealization of the Czech Republic in order to exonerate his people.

Key words: Mariush Shchygel, "Make Your Own Paradise", travelogue, heteroimage, identity, travelling character, character-reporter.

References

1. Budniy V. Rozhadka chariv Tsirtsei: natsional'ni obrazy ta stereotypy v osviltenni literaturnoi etnoimaholohii [The Key to Circe's Enchantment: National Images and Stereotypes in the Light of Literary Ethnoimagological Studies]. *Slovo i chas*, 2007, no. 3, pp. 52–63. (in Ukrainian).
2. Verbyts'ka O. Transformatsia kontseptu subyekta u konteksti postmodernizmu [Subject Concept Transformation in the Postmodernist Context]. In: *Visnyk L'vivs'koho universytetu*. Lviv, 2010, no. 13, pp. 45–52. (in Ukrainian).
3. Vozniuk O. Stereotyp yak chynnyk formuvannia vizii Inshoho [Stereotype as the Factor of Forming Visions of the Other]. In: *Antropolohia literatury: komunikatsia, mova, tilesnist'*. Ternopil, 2008, no. 25, pp. 171–178. (in Ukrainian).
4. Hundorova T. Melankholia po dorozhky v Rym, abo Dyskurs ukrains'koho oktsydentalizmu [The Melancholy on the way to Rome, or Discourse of Ukrainian Oxidentalism]. In: *Europeis'ka melancholia. Dyskurs ukrains'koho oktsydentalizmu*. Kyiv, 2008, pp. 5–44. (in Ukrainian).
5. Zabiayaka I. Imaholohichniy aspekt vyvchennia suchasnoi ches'koi ta ukrains'koi literature [Imagological aspect of studying modern Czech and Ukrainian literatures]. *Komparatyvni doslidzhennia slovians'kykh mov i literature. Pamyati akademika Leonida Bulakhovs'koho*, 2013, no. 21, pp. 213–219. (in Ukrainian).
6. Pohrebnyak O. Obraz Ukrainy v suchasniy ches'kiy prozi [Image of Ukraine in Modern Czech Prose]. *Literaturoznavchi studii*, 2013, no. 37 (2), pp. 171–178. (in Ukrainian).
7. Toporov V. Obraz soseda v stanovlenii etnicheskogo camosoznanya (russko-litovskaya perspektiva) [Neighbour's Image in the Formation of the Ethnic Self-Consciousness (Russian and Latvian Prospective)]. In: *Slavyane i ih sosedi. Issue 2. Etnopsikhologicheskyy stereotyp v seredine veka*. Moscow, 1990, pp. 4–14. (in Russian).

8. Szczygieł M. *Zrobymy sobie raj* [Make Your Own Paradise]. Kyiv, 2011, 324 p. (in Ukrainian).
9. Budrewich T. Kodex polaka w podróży. In: *Podróż i literatura: 1864 – 1941*. Warszawa, 2008, pp. 548–563. (in Polish).
10. Český Statistický Úřad. Available at: [https://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/engt/8200578577/\\$File/c01t01.pdf](https://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/engt/8200578577/$File/c01t01.pdf) (accessed 11 November 2017).
11. Dębicki M. Sympatia i stereotypy Czechów wobec Polaków. Dynamika i uwarunkowania zjawisk. In: *Pogranicze – Sąsiedztwo – Stereotypy. Przypadek polsko-czeskich relacji wraz z francusko-niemieckim case study*. Cieszyn-Katowice, 2012, pp. 76–96.
12. Mariusz Szczygieł. Culture.pl. Available at: <http://culture.pl/pl/tworca/mariusz-szczygiel> (accessed at 10 November 2017).

Suggested citation

Kalyniushko O. Obraz kraïny-susida ta problemy samoidentyfikatsiï u trevelozi M. Shchygela “Zrobymy sobie raj” [The Image of Neighbouring Country and Selfidentification Issues in “Make Your Own Paradise” by M. Shchysel]. *Pytannia literaturoznawstva*, 2017, no. 96, pp. 136–151. (in Ukrainian).

Стаття прийнята до друку 30.11.2017 р.